

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію Пак Інни В'ячеславовни
«Академічна культура українського студентства: фактори
формування та особливості прояву», подану
на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук за спеціальністю
22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології

Актуальність теми дослідження.

В умовах активних глобалізаційних процесів, євроінтеграції, окреслюються нові соціальні простори, нові моделі поведінки в них та нові практики. Вони формуються на перетині історичних та культурних традицій та сконструйованого соціальними суб'єктами образу майбутнього.

Зазначені процеси охоплюють всі сфери суспільного буття. Освіта при цьому посідає особливе місце в цих процесах. З одного боку, вона випробовує на собі тенденції таких змін. А з іншого боку, традиційно виступає «конструктором» культурних рамок, поведінкових маркерів соціальних суб'єктів, зокрема, студентів. Вплив цих процесів в освіті можна спостерігати на трьох основних рівнях соціальної динаміки: на макрорівні (державному), на мезорівні (інституційно-організаційному) та мікрорівні (особистісному та мікрогруповому).

Таким чином, освіта стає фактором формування нових культурних маркерів та трансформації старих. Поряд з цим, ці процеси завжди супроводжуються низкою протиріч, в основі яких – протиріччя між бажаним (нормативно, ціннісно) та реальним. І академічна культура, як компонент загальної культури суспільства, стає таким трансформаційним протирічливим елементом, який пов'язує минуле з майбутнім у сьогоденні.

Саме це і визначає актуальність обраної теми, яка не викликає сумнівів.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснене в межах регіональних, загальнонаціональних та міжнародних проектів, що проводилися кафедрою соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, а саме: «Проблеми формування громадянської ідентичності української молоді: роль освіти як чинника консолідації суспільства» (2008-2009 рр.) (номер державної реєстрації

0108U001642); «Ціннісні орієнтації та поведінкові практики шкільної молоді Харківщини» (2013-2014 рр.); «Студентство прикордоння Центральної та Східної Європи: цінності, ідентичності, життєві плани» (2014-2015 рр.); «Молодь на пограниччі Центральної та Східної Європи: ціннісні орієнтації та повсякденні практики» (2015 р.) (керівник зазначених досліджень – проф. Сокур'янська Л. Г.), а також дослідження «Соціокультурні бар'єри модернізації вищої освіти в Україні» (2012, керівник проекту – академік Бакіров В. С.).

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації є достатньо обґрунтованими. Автором дисертації чітко окреслені мета та завдання дослідження; пункти новизни корелюють з поставленими завданнями та з логікою дослідження.

Обґрунтованість результатів дисертаційного дослідження визначається також тим, що у роботі автором використано теоретичні положення «практичної парадигми» (концепції М. Хайдеггера, П. Бурдьє), насамперед ідеї про «фоновий» характер і «розкриваючу» природу повсякденних практик; положення соціокультурного підходу, представлені в роботах П. Сорокіна; концепцію соціальної суб'єктності Л. Сокур'янської; законодавчу базу.

Для отримання висновків автором проведено ретельний теоретичний аналіз наукових праць з проблематики культури, освіти, студентства тощо (с. 32-33, 54-70, 86-91); огляд історичного контексту розвитку вищої освіти в Україні (с. 11-14, 91-97); здійснено аналіз підходів до трактування академічної культури (соціально-філософського, психолого-педагогічного тощо) та її визначень (с. 14-23, 35-38) тощо.

Цікавим та обґрунтованим в цьому аспекті є висновок, що «соціальні феномени, які можна описати завдяки поняттю «академічна культура», виходять за рамки соціального інституту освіти, проте формування основних її принципів та відтворення пов'язане саме з університетським середовищем та вищою освітою взагалі, при цьому, завдяки синтезу традиційних та сучасних цінностей, академічна культура знаходиться у постійному русі» (с. 23). Саме такий акцент визначив логіку та структуру дослідження.

Достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації базується на використанні системи методів

дослідження: для досягнення поставлених у дисертаційному дослідженні завдань були використані такі загальнонаукові методи, як аналіз та синтез, метод узагальнення та порівняння, історичний метод, метод аналізу документів. Для збору первинної соціологічної інформації використано метод масового анкетного опитування, метод фокусованого групового інтерв'ю та метод глибинного інтерв'ю. Для аналізу емпіричних даних використовувалися методи групування, класифікації, кореляційного та факторного аналізу.

Достовірність результатів також підтверджується емпіричною базою, яка дозволила авторові здійснити емпіричний вимір проблеми, що досліджується. Зокрема, це – дані всеукраїнського соціологічного дослідження «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку» (грудень 2014 р. - липень 2015 р.), проведеного Східноукраїнським Фондом соціальних досліджень спільно з Інститутом соціально-гуманітарних досліджень Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна за участі авторки (проведено анкетування 400 викладачів ЗВО та 2000 студентів 1-5 курсів, а також 8 фокусованих групових інтерв'ю в чотирьох містах України); міжнародного дослідження «TALIS», яке було реалізовано Українською асоціацією дослідників освіти за участі авторки (опитані 3600 вчителів та 200 директорів шкіл, які презентують усі регіони України; лютий - серпень 2017 р.); авторського дослідження, проведеного методом глибинних інтерв'ю з представниками сфери освіти (інформантами були 8 директорів шкіл Харківської та Сумської областей, 3 професори закордонних університетів (2016-2017 рр.). У роботі також здійснено вторинний аналіз даних таких досліджень: «Студенти-старшокурсники Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна про своє навчання та майбутнє працевлаштування», проведеного Центром соціально-гуманітарних досліджень Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (опитано 2005 студентів, 2015-2016 рр.); «Реформи вищої школи України в оцінках учасників освітнього процесу», проведеного Соціологічною асоціацією України (32 фокусованих групових інтерв'ю, в яких брали участь викладачі та студенти з 57 ЗВО України, 2016 р.), а також результатів досліджень проблем вищої школи, що проводилися протягом 1996-2017 рр. кафедрою соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Наукова новизна одержаних результатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливого завдання в рамках соціології освіти, а саме в розробці концептуальних засад дослідження академічної культури студентства, її факторної зумовленості та особливостей прояву. Новизна дисертації може бути конкретизована у наступних твердженнях.

Вперше: застосовано ідеї практичної парадигми, зокрема положення про «фоновий» характер і «розкриваючу» природу повсякденних практик, що дозволило здійснити соціологічну інтерпретацію феномену академічної культури студентства та її повсякденних проявів в академічних практиках. В цьому аспекті авторкою виокремлено ключові риси академічної культури: її історичний характер; змінність; символічність; інструментальність; психологічність (с. 26-27); виділено та схарактеризовано функції академічної культури: ідентифікаційну, орієнтаційну, соціалізаційну, інтеграційну та комунікаційну; а також специфічні функції, які притаманні лише їй: мотиваційну, організаційну, просвітницьку, а також функції керування репутацією, збереження «незмінних принципів» (права на академічну свободу, служіння науці, відкритість викладання), реалізації афіліації та функцію «спільного буття» (с. 27-31); на основі аналізу різних парадигм (структуралістська, функціональна, феноменологічна тощо) (с. 39-46) обґрунтовано потенціал практичної парадигми для дослідження академічної культури студентства (с. 47-50). Завдяки окремим висновкам цього спектру, на наш погляд, кристалізується зв'язок «мотиви-потреби» на різних рівнях, що надає можливість зрозуміти механізм формування та функціонування академічної культури, а, відповідно, і методи подолання негативних явищ в ній.

Вперше сформульовано соціологічне визначення поняття «академічна культура студентства», під якою розуміється сукупність моделей поведінки, які формуються в академічному середовищі в процесі засвоєння ціннісно-нормативної складової освітнього простору, інтеріоризуються особистістю та знаходять прояв у повсякденних академічних практиках (с. 51); визначено емпіричні індикатори академічної культури студентів (мотивація навчання, академічна успішність, особливості підготовки кваліфікаційних і письмових робіт, академічна доброчесність/недоброчесність), за яким здійснено емпіричний вимір академічної культури студентства в Україні (с. 111-143).

Вперше представлено соціологічну інтерпретацію структури академічної культури на різних рівнях її прояву, зокрема на мікрорівні виділено аксіологічний, мотиваційний та діяльнісно-практичний компоненти (с. 75-82), що дало можливість розробити цілісну концепцію академічної культури студентства та здійснити емпіричний вимір зазначених компонентів, завдяки чому на основі отриманих емпіричних даних доведено, що вмотивованість сучасного студента на отримання знань є основним чинником формування академічної культури, яка відповідає європейським та світовим взірцям; такий тип вмотивованості детермінує характер і зміст академічних практик студента, знаходить прояв в орієнтації на роботу за фахом, спонукає до самоосвіти, забезпечує більш якісний рівень підготовки майбутнього фахівця. Особливо привертає увагу та має практичну значущість в аналізі структурних компонентів академічної культури поєднання її формальних і неформальних компонентів.

Важливим здобутком дисертантки є удосконалення емпіричної інтерпретації таких понять: «академічні практики» - завдяки включенню до емпіричних індикаторів відповідного феномену таких видів діяльності, як наукова та позанавчальна; «академічна недоброчесність» - завдяки виокремленню такого елементу академічної недоброчесності, як академічне шахрайство (фальсифікація офіційних навчальних документів, незаконне отримання екзаменаційних білетів, використання текстів захищених раніше кваліфікаційних робіт тощо). Особливий акцент в аналізі зроблено на останній елемент (підрозділ 3.3), що визначило зони першочергової уваги освітянської спільноти. Отримані в цьому аспекті висновки відповідають практичній парадигмі, яка у першому розділі отримала обґрунтування як найефективніша для дослідження академічної культури. Це є свідченням чіткої наукової логіки дисертантки.

Слід зазначити, що у дисертації отримали подальший розвиток уявлення про основні фактори, що впливають на формування академічної культури українського студентства (с. 111-128): на макрорівні – протиріччя між існуючими законодавчими актами та неготовністю суб'єктів освітньої діяльності діяти у відповідності до них; на мезорівні – фактична відсутність чітко регламентованої системи заходів щодо порушників норм академічної доброчесності; на мікрорівні – сприйняття деяких форм академічної недоброчесності як невід'ємної складової навчального

процесу у вищій школі. Такі висновки актуалізували питання наступності, які набувають неоднозначності в контексті академічної недоброчесності.

Подальшого розвитку набули і знання про зумовленість деяких академічних практик традиціями, що закладаються в період отримання середньої освіти, та усталеністю ментальних настанов щодо форм академічної недоброчесності, що знаходить своє відображення у домінуванні такого динамічного процесу в малих групах, як кооперація, та сприйнятті конкуренції як негативного чинника стосунків у студентських групах.

Повнота викладення основних наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації в наукових працях та авторефераті.

Матеріали дисертації опубліковано в 11 наукових працях, серед яких 5 статей у наукових фахових виданнях (у т.ч. з них 1 стаття у виданні, що входить до наукометричної бази даних Copernicus), 5 тез доповідей на вітчизняних і міжнародних наукових конференціях, 1 стаття у періодичному науковому виданні, що входить до наукометричної бази даних індексом Copernicus (59,51).

Всі розділи автореферату відображують зміст дисертації, її основні положення, висновки та одержані результати. Автореферат дисертації оформлено згідно вимог ДАК України.

Структура дисертації.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, 9 підрозділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг загального тексту дисертації складає 223 сторінки (10,3 д.а.), з них основного тексту – 190 сторінок (7,9 д.а.). Робота ілюстрована 32 таблицями та 30 рисунками. Список використаних джерел містить 295 найменувань.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету та задачі дисертаційного дослідження, його теоретико-методологічні та емпіричні засади, сформульовано наукову новизну та практичне значення, описано апробацію отриманих результатів на конференціях та в публікаціях.

У розділі 1 «Академічна культура як об'єкт міждисциплінарних досліджень» проаналізовано основні підходи до інтерпретації академічної культури, що існують в системі соціогуманітарних наук та в межах власне соціологічного дискурсу.

У розділі 2 «Витоки та особливості формування академічної культури» простежено історичні етапи становлення університетів як середовища, в якому відбувалося становлення академічної культури, представлено соціологічну інтерпретацію структури академічної культури студентів, яка містить у собі аксіологічний, мотиваційний та діяльнісно-практичний компоненти; описані актуальні виклики, що створюють особливі умови формування академічної культури українських студентів.

У розділі 3 «Чинники та показники академічної культури сучасного українського студентства: емпіричний вимір» аналізуються результати всеукраїнського соціологічного дослідження «Академічна культура українського студентства: основні чинники формування та розвитку». Встановлено, що існує вплив освітньо-професійної мотивації на характер й зміст академічних практик студентства. Особливу увагу приділено одному з найпоширеніших проявів неформальних студентських практик – академічній недоброчесності, існування якої суттєво знижує рівень академічної культури українського студентства.

Таким чином, структура дисертації повністю відповідає логіці досягнення мети дисертаційного дослідження та виконання його завдань.

Практичне значення роботи.

Вочевидь, що висновки та результати дисертаційного дослідження можна розглядати як ключ до вирішення цілого пласту проблем, що існують у сучасній освіті і в українському суспільстві, які, перш за все, торкаються ціннісних, етичних аспектів соціальної взаємодії.

Результати дослідження були використані авторкою при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Соціологія» (факультет психології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна) та «Сучасні соціологічні теорії» (соціологічний факультет Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна). Основні положення роботи також можуть використовуватися в освітньому процесі у вищій школі при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Соціологія культури», «Соціологія освіти» та «Методика викладання соціально-політичних дисциплін», а також при розробці програм і практичних рекомендацій, спрямованих на протидію практикам академічної недоброчесності.

Результати дослідження мають практичне значення для подальших досліджень феномену академічної культури.

Дискусійні положення та зауваження.

Поряд з позитивними моментами, підкресленими вище, дисертація залишає місце для дискусій у її предметному полі.

Так, по-перше, робота виграла б якби академічна культура студентства була представлена у роботі у порівняльному контексті, наприклад, з академічною культурою викладачів. Бо з дисертації не ясно, як існуюча академічна культура студентів «вбудована» в академічну культуру університетів взагалі та як співвідноситься з культурними компонентами інших суб'єктів освітньої діяльності.

По-друге, характеризуючи академічну культуру студентства варто було б приділити увагу такій її якості як усталеність чи змінність, їхньому ступеню. Тобто, враховуючи позначений у дисертації вплив повсякденних позауніверситетських факторів на академічну культуру студентства та той факт, що воно (студентство) оновлюється кожного року, важливим постає питання про те, наскільки інтенсивно здійснюються зміни в академічній культурі цієї групи.

По-третє, здається не достатньо обґрунтованим положення про те, що академічна культура може бути ототожненою з корпоративною культурою, бо остання має відношення не тільки до зон життєдіяльності університетів, які представлено як структурні для академічної культури (наукова та навчальна), а поширюються, наприклад, і на управлінські, організаційні регулятивні відносини між іншими суб'єктами діяльності, які часто не стосуються студентів взагалі.

По-четверте, можна вказати на окремі акценти, які б були доречнішими у порівнянні з тими, які представлені у роботі. Наприклад, на сторінці 79 авторка веде мову про науково-викладацьку компетенцію – виявлення плагіату, але можливо варто було б говорити про запобігання цьому явищу. На сторінці 83 авторка зазначає, що «викладач вищого навчального закладу...залучає його (*студента*) до культури, яка може розвиватися та відтворюватися тільки у процесі особистісної комунікації», але чи означає це, що в умовах заочного навчання, дистанційної освіти, смарт-технологій академічна культура не розвивається та не відтворюється? В цьому аспекті кристалізується питання: «Як транслюється академічна культура, яку роль в цьому процесі відіграють студенти?». На сторінці 112 наведено відмінності українських студентів від студентів інших країн (молодший вік, вищий рівень освіти батьків, відсутність власних сімей тощо): але як ці відмінності впливають на

академічну культуру студентства в цілому та її окремі складові не показано. І взагалі, цікавим постає питання, а чи існує «ідеальна» академічна культура студентства, яка вона?

Але зазначені зауваження не спростовують думку про високу якість роботи.

Висновок про відповідність дисертації вимогам.

В цілому, можна констатувати, що мета, окреслена у дисертації досягнута, зокрема, розроблено концептуальні засади соціологічного вивчення феномену академічної культури студентства, особливостей прояву та факторів її формування в умовах українського суспільства. Дисертація виконана державною мовою, стиль дисертації відповідає вимогам, що висуваються до наукових робіт такого рівня. Дисертація визначається логічністю, послідовністю, системністю, обґрунтованістю. Зміст та результати роботи відповідають паспорту спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Зазначене вище дає підстави вважати, що представлена до захисту дисертація Пак Інни В'ячеславовни «Академічна культура українського студентства: фактори формування та особливості прояву» є цілісним, самостійним, концептуально завершеним науковим дослідженням, яке відповідає вимогам щодо кандидатських дисертацій, зокрема Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата соціологічних наук за спеціальністю 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології.

Доктор соціологічних наук,
професор, проректор з
науково-педагогічної та
навчально-методичної роботи
Харківського гуманітарного університету
«Народна українська академія»

Михайльова К. Г.